

JEMNITZ JÁNOS

Karl Liebknecht 1914. december 2-i Reichstag-felszólalása

Ismeretes, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban milyen nagy feltűnést sőt megrázkódtatást váltott ki, mikor Liebknecht 1914. december 2-án a parlamentben megtagadta a hadihitelek megszavazását — a szociáldemokrata pártvezetés ellenében. A híres „nem” Németországban és az ország határain túl is új erőt adott azoknak, akik készek voltak arra, hogy a háború ellen küzdjenek. Maga a tény napjainkban már az iskolásgyerekek körében is köztudott, s természetesen az a körülmény is tisztázott, hogy ez a „nem” szavazat a háború történetében a munkásmozgalomban Németországban s az országon kívül is valósággal „új lapot” nyitott. Mégis arról, hogy az egyéni bátor tettnek milyen volt a közvetlen visszhangja, magyar nyelven mindezt még nem olvashattunk. Márpedig ennek a visszhangnak bőséges dokumentumanyaga maradt az „utókorra”.

Liebknecht parlamenti fellépését megelőzően tudatta a pártvezetőséggel, hogy a hadihitelek ellen fog szavazni. E levelezést annak idején már az 1930-as években publikálták, s belőle nyomon követhetjük a vitát, amely Liebknecht és Scheidemann között 1914 őszén lezajlott.¹ A különvélemény bejelentéséről előzetesen nemcsak a pártvezetőség, hanem a mérsékelt ellenzék vezetői is tudtak, — miként az a Kautsky — V. Adler levelezéséből félreérthetetlenül kiderül. Ezekből az anyagokból világossá válik, hogy Liebknechtet nemcsak Scheidemann, de Kautsky is igyekezett visszatartani a „nem-szavazat”-tól, a nyílt zászlóhontástól. Kautsky ekkor attól félt, hogy ez a lépés a baloldaliakat csak méginkább elszigetelné, Liebknechtet egyenesen „nevetségessé tenné”, s ugyanakkor az általa veszélyesebbnek tartott jobboldalt, a szocialista párt önállóságát veszélyeztető lelkes honvédőket erősítené meg.²

Liebknecht azonban nemcsak lebeszélő leveleket és figyelmeztetéseket kapott. Robert Dissmantól a Frankfurt am Main-i választókerület levélpapírján a következő sorok érkeztek kezébe: „Ami pedig a Reichstag ülését illeti, a mi parlamenti frakciónkban biztos komoly nézeteltérésekre kerül majd sor. A jobboldaliak megkísérlik majd, hogy a harcot a személyi ellentétek területére tolják át...” A jobboldal törekvésével szemben Dissmann a vita elvi lényegének világos exponálását sürgette, továbbá azt, hogy lehetőleg egyesítsék és összefogják mindazokat az ellenzéki erőket, amelyek 1914. augusztus 3-án még a háború ellen voltak, s a párt ilyen fellépését kívánták meg. Mindezt ő maga így

¹ *Karl Liebknecht: Klassenkampf gegen den Krieg.* Berlin, 1933, 20—36. l.

² *Victor Adler: Briefwechsel mit Karl Kautsky, August Bebel und anderen.* Wien, 1954. 606. l.

fogalmazta meg: „A harc a jelenlegi tarthatatlan feltételek ellenében összébb kell. hogy hozza a most még szétszakadt baloldali barátainkat. Ha ez a helyzet, s ezt elérik, akkor véleményem szerint sokat vívtak ki.”³

Dissmann jól látta a helyzetet, de Liebknecht december 2-án mégsem tudta még magával ragadni a többi háborúval szembeszegülőt. Liebknecht lelkiállapotáról, gondolatairól egy november 27-iki – feleségének, Sophienak írott – levele nyújt hű tükörképet: „ma érkezett leveled megijesztett. Teljesen félreismersz engem, s azt, amit csinálók . . . Amikor vállalom a politizálást, akkor úgy érzem, hogy ezt mindenekelőtt legbelsőbb érzéseim ellenére teszem meg . . . Nem lehetek meg nélküled s az igazság az, hogy ugyanúgy szeretlek, mint bármikor annak idején. A politika felfal engem . . . Ezekben a borzalmas időkben számomra nem maradt egyetlen szabad pillanat sem . . . és amit most meg kell tennem, az nem a tételődés, hanem a tett . . . Röviden szólva, nem vagyok saját magam ura, s így neked sem adhatom azt, amit adni szeretnék . . .”⁴

Alapos megfontolás, hosszú és valóban drámai harc után következett be a december 2-iki ülés, ahol Liebknecht egymaga szembe szállott a parlament egészével. A következőkben részben Liebknecht levelezése, részben a körabeli sajtó alapján megvizsgáljuk e lépés németországi és nemzetközi hatását. Először nyomon fogjuk követni e lépés visszhangját a pártban és azon kívül, külföldön és belföldön, a fiataloknál és öregeknél, nőknél és férfiaknál, a munkásoknál és értelmiségieknél. E levelek és táviratok eredetije, — amelyeket Liebknecht a december 2-iki szavazást követően kapott —, mind a moszkvai Marxizmus—Leninizmus Intézet archívumában található. E levelek némelyikét teljes terjedelemben közölte a *Novaja i Novejszaja Isztorija* 1958 és a *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 1959. évfolyama. A már közzé tett leveleket teljes terjedelmükben, a még publikálatlan írásokat azonban csak kivonatosan hozhatjuk nyilvánosságra. Ez utóbbiak értékét így is biztosítja, hogy egyes körülményeket új oldalról világítanak meg, s hogy részben szintén a munkásmozgalom vezetőitől származnak, s így a konkrét történeti pillanaton túlmenően szélesebb spektrumot világítanak meg. Ugyanakkor e levelezés ritka lehetőséget nyújt arra, hogy egy történetileg valóban nagyon fontos pillanatban képet kapjunk arról, hogy egy fontos cselekedetről miként vélekednek a helyi vezetők, sőt az „egyszerű emberek”, párttagok is. E leveleket nem publikálhatjuk egytől egyig, s terjedelmi okokból szelektálnunk kellett a szovjet és német történeti folyóiratban megjelenteket is. A leveleket kronológiai sorrendben tesszük közzé, feltüntetve az esetleges közlés első helyét. Közleményünk annyiban is eltér a szovjet és német közléstől, hogy megemlékezünk Liebknecht helytállásának „negatív” visszhangjáról is, hiszen bátorságát csak még inkább kiemeli a féktelen harag, sőt gyűlölet és rágalomhadjárat, amit lépése kiváltott. A légkör átforrósodását, az emberek elvakultságát e levelek nagyszerűen bizonyítják, többek között azt is, hogy nemcsak az első lépés megtétele követelt meg hallatlan bátorságot, hanem ezt követően is bátraknak kellett lenni mindazoknak, akik 1914 decemberében nyíltan állást mertek foglalni Liebknecht mellett.

³ Archiv Insztituta Marksizma Leninizma (a továbbiakban IMEI.) fond. 210, op. I.⁷ ed. hr. 642.

⁴ Archiv IMEI. fond 210. op. I. ed. hr. 646.

I.

Levelek és táviratok

Az egyik első levelet Karl Erdmann, a svájci élelmiszeripari munkások szakszervezetének volt főtitkára adta postára.

Erdmann K. Liebknechthez

Berlin, 1914. december 2.

Kedves Elvtárs!

Ha igaz az, amit a mai esti lapok írnak, s Ön ellene szavazott a hadihiteleknek, akkor üdvözlöm és köszöntöm önt és tiszta szivemből szorítom meg az Ön kezét. Az én szociáldemokrata szivem örült, amikor hírt hallottam az Ön magatartásáról.

Örülök, hogy a politikai kisszerűség e jelenlegi káoszában legalább egy lázadó akadt.

Pártbéli üdvözzellettal kezét szorítva

Karl Erdmann⁵

Még december 2-án Liebknecht több olyan táviratot kapott, amelyek feladói nemcsak hallgatásra szólították fel, hanem akasztófával is megfenyegettek. E táviratok vagy levelek feladói azonban ismeretlenek maradtak, a névtelen fenyegető levelek a német történelem későbbi fenyegető árnyait vetették előre, miként az ugyancsak ezen a napon feladott névtelen levél szövege is a későbbi fasiszta stílusra emlékeztet: „Maga rohadt zsidó fickó felhasználja a német Reichstag által biztosított szabadságot, hogy a hadihitelek ellen szavazzon és így ártson. Megérdemli, hogy Németországból kirekesszék, menjen oda ahová tartozik. Maga sz... zsidó!”⁶

Akadtek azonban olyanok is, akik nevüket aláírva is valóságos dühvel fordultak Liebknecht ellen. Max Knauf főiskolai docens még december 2-án szükségét érezte, hogy levelezőlapon tudassa Liebknechttel: hazaárulónak tartja. A. Kuhn New Yorkból küldött másnap lapot, amelyben elsők között írta le azokat a sorokat, hogy nagy megkönnyebbüléssel hallaná Liebknecht halálhírét.⁷

Az elutasító, fenyegető levelek mellett azonban érkeztek együttérző, bátorító, félénk és elszántan harcos sorok is. Ezek között pedig ugyancsak akadtak aláírásnélküliek, amelyek a német közállapotokra, a „félelem érzésére” utáltak. Ennek egyik legjellemzőbb dokumentuma egy ugyancsak december 2-iki levelezőlap:

„A bátor és hatásos szavazásért a mai hadihitel vitájánál fogadja teljes együttérzésünket. A hazaszeretet mellett sajnos ön volt az egyedüli, aki megszébbítő értelemről is tanúbizonyságot tett.

⁵ Archiv IMEL. fond 210. op. I. ed. hr. 651. — Közli a Novaja i novejszaja isztorija, 1958. 5. sz. 96. l.

⁶ Archiv IMEL. id. forrás. ed. hr. 659.

⁷ Id. forrás. ed. hr. 672—673.

Három polgár, akiknek sajnos nincs annyi bátorsága, mint Önnek!⁸

December 3-án Liebknecht már egy sor aláírásos levelet kapott. Paul Levi Frankfurt am Mainból egy hosszabb levél elején szögezte le: „Kedves Liebknecht Elvtárs, gratulálok Önnek állhatatos magatartásáért...” s egyúttal jelezte, hogy beszélni szeretne vele.⁹

Ugyanezen a napon Heinrich Rau a leidenscheidi választókörzet szociáldemokrata pártszervezetének elnökhelyettese a következő lapot küldte:

„Liebknecht doktornak,

1914. december 3. Berlin.

Tisztelt Elvtárs!

Szívélyesen üdvözlöm Önt a hadihitelek megszavazásakor tanúsított bátor és következetes magatartásáért. Végül is legalább egy ember akadt, aki hű maradt az elvekhez és akiben volt elég bátorság, hogy a döntő pillanatban ezeknek az elveknek védelmére keljen.

A legmélyebb tisztelettel

H. Rau”¹⁰

A fiatal H. Dolde Altonából küldte levelezőlapját:

„Dr. Liebknecht Urnak,

A Reichstag képviselőjének

Engedje meg a fiatal »volt« párttagnak, hogy szívből köszöntse Önt, a Reichstagnak a háború ügyének szentelt ülésén történt fellépése alkalmából. Nagyon örülök annak, hogy abban a pártban, amelybe tizenhét és fél évvel ezelőtt beléptem s amelyből a múlt hónapban kiváltam, a revizionisták mellett még akadnak olyan emberek, akikben még valóban kolosszális bátorság és erő rejlik.

»Nekünk« még nincsen hazánk, de majd ha lesz, akkor valóban Önhöz hasonló emberekre lesz szükségünk! Rendjelet és keresztet Ön nem fog kapni, de Ön nem is szomjúhozza ezeket, mint azok az »elvtársak«, akik a minisztériumra tekintenek, akik ott akarnak pozíciót szerezni, az államot védő politikát folytatnak és az udvar kegyeit keresik.

De egy dolog biztos:

Az igazság szolgálata és az állhatatosság, amely oly gyakran vezetett célhoz, ezúttal is megteszi majd a magáét. S akkor lesz jaj elveink elárulóinak; s jaj azoknak, akik elárulták meggyőződésüket.

Meg vagyok győződve, hogy Ön mögött áll az egész nép. De először ki kell józanodnia. S ez így is lesz, mert »mi« csakhamar felnövünk majd a kivételes törvényhez.”¹¹

⁸ Id. forrás.: ed. hr. 658. — Idézi Walter Bartel közleménye, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1959 3. sz. 606. l.

⁹ Id. forrás.

¹⁰ Id. forrás ed. hr. 681. Vö. Novaja i novejsaja ... 96. l.

¹¹ Idézett forrás: ed. hr. 667. — Vö. Novaja i novejsaja ... 97. l.

Ugyanekkor a krakkói Clara Ellrich berlini keltezéssel biztosította Liebknechtet rokonszenvéről:

„Igen tisztelt Ügyvéd Úr!

Kérem, ne nevezzen engem „fantasztának” és kérem ne szidjon meg, amiért ez a levél elvesz valamennyit az Ön igen értékes idejéből.

Rendszerint én magamban élem át mind az örömet, mind a bánatot, de ma valami ellenállhatatlanul arra kényszerít, hogy nyíltan kifejezzem örömömet.

Hiszen engem olyannyira megörvendeztetett az Ön bátor, szabad, a Reichstag december 2-iki vitájában nyíltan kifejezett véleménye.

És ha más ezeket az érzelmeket nem is osztja, engedje meg, hogy mégis köszöntsem Önt.

A világnak szüksége van olyan férfiakra, akik bátran szembeszállnak mindennel, de sajnos — s ez különösen ezekben a kegyetlen, nehéz időkben vált világossá — ilyenek nagyon kevesen vannak...” S éppen ezért köszöntötte C. Ellrich Liebknechtet — mint aki vállalta ezt a nehéz harcot a háború ellen.¹²

Ugyanezen a napon érkezett meg Liebknechthez az első külföldi szocialista levél. Van Braambeck a holland vasutasmunkások lapjának szerkesztője december 3-án a következő sorokat írta:

„Tisztelt elvtárs!

Az újságok közlik, hogy a német parlament, köztük a német (szociáldemokrata) frakció újra megszavazta az 5 milliárdos hadihitelt és Ön volt az egyedüli szociáldemokrata, aki e nehéz körülmények közepette következetes antimilitaristának bizonyult.

Ennek köszönhető, hogy mindenki, de különösen a semleges országok elvtársai számára világossá vált, hogy Ön elsősorban szociáldemokrata s csak azután német, amit sajnos nem lehet elmondani a többi elvtársról.

Nagy bátorság és a munkásosztály ügyének szentelt nagy odaadás kell ahhoz, hogy valaki most antimilitaristaként lépjen fel, főként Németországban, ahol éppen a szociáldemokraták — sokkal inkább, mint nálunk Hollandiában — mindenek fölé helyezik a pártfegyelmet, amelyet politikailag elengedhetetlenek tartanak.

Az Ön lépése ezért keltett sok holland elvtársnál valóságos lelkesedést.

Ez a levél, ha Önhöz eljut, ennek egyik bizonyítékát szolgálja.”¹³

December 4-én a levelek, levelezőlapok és táviratok szinte még nagyobb számban érkeztek s érzelmi hőfokuk sem csökkent. Új szint képezett a frontról egy tábori levelezőlap a következő szöveggel: „Őszinte üdvözet bátor magatartásáért.” Aláírás helyett a következő szavak állottak: „egy sebesült kényszerkatona”¹⁴. A másik póluson névtelen leveleket hozott a posta, amelyek között jónéhányat útszéli hangon fogalmaztak, s közülük egyeseket állítólagos párttagok írtak, s egynémelyikük azzal vádolta Liebknechtet, hogy ő az, aki a pár-

¹² Id. forrás: ed. hr. 670. — Vö. Novaja i novejsaja ... 97. l.

¹³ Id. forrás: ed. hr. 666. — Vö. Novaja i novejsaja ... 96. l.

¹⁴ Id. forrás: ed. hr. 684.

tot tönkreteszi. Az egyik névtelen levélíró „németellenes zsidónak” bélyegezte, s azzal fenyegette meg, hogy az első utcasarkon agyon fogják lőni.¹⁵

Ugyanezen napon kelt a levelezés egyik legmeggrázóbb darabja, amelyben az egyik „szabadságolt halott”, Erich Mühsam köszönti a másikat s felajánlja neki tollát, szívét és arra kéri, hogy közös erővel szálljanak szembe a háborúval. Mühsam a Zeitschrift für Menschlichkeit levélpapírján írta meg gratulációját Liebknecht többszöri bátor háborúellenes felszólalásáért, „amely engem s rajtam kívül sok mást, akik nem fejezhették ki magukat nyíltan, nagy örömmel és együttérzéssel töltött el. Úgy tűnik nekem, hogy elérkezett az ideje annak, hogy mindazok, akiknek a fejét ez a visszataszító tömeggyilkosság nem csavarta el teljesen, egymás kezét keressék, hogy egyfelől a háború gyors befejezését szorgalmazzák, másfelől, hogy a békekötés után a legenergiusabb és alaposabb agitációval a megisméltések lehetőségével szembeszálljanak.”

Mühsam a következőkben kifejtette a közös akciófront megalakításának tervét: „Egy nemzetközi háborúellenes kultúrszövetség megalakítását tervezem. Ehhez a szövetséghez világnézetre és pártállásra való tekintet nélkül csatlakozhatnának azok, akik a háborút minden (minden!) körülmény között ember- és kultúraellenesnek tekintik. Anarchista és szociáldemokrata antimilitaristáknak ezért hatékonyságuk érdekében háttérbe kell szorítaniuk eltérő felfogásukat, s a pacifistákkal, sőt a klerikálisokkal is össze kell fogniuk.” Mühsam itt külön is megemlékezett a nőkről, akiknek az akcióba való bekapcsolását nagyon fontosnak tartotta. Majd újra aziránt érdeklődött Liebknechtnél, hogy egyetért-e a tervvel és hajlandó-e azt támogatni.¹⁶

Ugyancsak december 4-én Offenbach am Mainból F. Han írta a következő sorokat:

„Tisztelt Elvtárs!

Csak a legőszintébb hálámat fejezhetem ki Önnek a Reichstagban tanúsított nagyszerű magatartásáért.

Hogy ki vagyok én, azt a hamburgi pártgyűlés jegyzőkönyveiből ismerheti meg, ahol én, még fiatalon háborúellenes határozatot terjesztettem be, hogy a nemzetközi kongresszusok érdeklődését is felkeltsem e kérdés iránt. Hogy milyen kevés figyelmet szenteltek az óvintézkedéseknek, azt bizonyítja az az örület, amely egész Európát magával ragadta.

Gyakran találkoztam az Ön apjával itt Offenbachban s őszintén egész szívemből örülök, hogy Ön ugyanabból az anyagból van gyúrva.

Szociáldemokrata üdvözléttel
Philipp Han¹⁷

A berlini Otto Zöpfel levele így hangzott:

„Tisztelt Elvtárs!

Engedje meg, hogy néhány sort küldjek Önnek.

Mindenekelőtt köszöntöm Önt és legnagyobb elismerésemet fejezem ki a Reichstag 1914. december 2-iki vitáján tanúsított magatartásáért. Nagyon

¹⁵ Id. forrás: ed. hr. 688.

¹⁶ Id. forrás: ed. hr. 698.

¹⁷ Id. forrás: ed. hr. 696. — Vö. Novaja i novejsaja . . . 98. l.

szomorú, hogy Ön, tisztelt elvtárs, teljesen magára maradt egy ilyen tekintélyes pártképviselőt ellenére. Akaratlanul is a következő kérdést teszi fel az ember magának: vajon egyáltalán vannak-e még rendes és becsületes vezetők? Számonra ez az egész ámulásnak tűnik a mi szent eszméinkkel szemben. A pártvezetőség és a frakció magatartása a háború kezdetétől egyszerűen érthetetlen.

Ha valaki emlékezik arra, hogy a párt és különösen az annyira tisztelt August Bebel a legélesebben utasította el a hadsereg és a flotta költségvetését, s hogy e költségvetések vitájánál Bebel mindig aláhúzta: „Ennek a rendszernek nem adunk egy katonát és egy fillért sem” — akkor az nem tudja magának megmagyarázni, hogy miért következett be most hirtelen ez a fordulat.

Úgy vélem, hogy a burzsoá pártok, amelyek mindig a fegyverkezést támogatták, természetes, ha most a következményeket is magukra vállalják. Nos, és ezt is teszik. De mi kényszeríti most a szociáldemokratákat, hogy milliókat szavazzanak meg most annak az ügynek, amely ellen mindig küzdöttek? Lapos válaszaikat és érveiket kellőképpen ismerem és ezek nem gyakorolhatnak befolyást az osztály- és céltudatos elvtársakra. Ha mégis így történt és a munkások nagy többségét arra kényszerítették, hogy véres áldozatokat hozzanak a kapitalizmusnak és az uralkodó osztályoknak, akkor annak az osztálynak kellene meghoznia az áldozatokat, amely saját maga és profitja biztosítására e háborút eszközként elfogadja.

De nincsen semmiféle ok, amely indokolná, hogy a szociáldemokraták miért szavazzák meg e hiteleket, az urak tegyék meg, hiszen elegendő hatalom áll erre rendelkezésre.

De minthogy a hitelt érdemlő emberek joggal aláhúzzák, a hitelek egyöntetű megszavazását az ország határain túl a nemzet egysége bizonyítékának tekintik. Ildomtalan, hogy a frakció statiszta szerepére szorítkozik, de ez történt, s ha a frakció tagjai a szellemi vezetésre tartanak igényt, akkor joggal beszélhetünk a párt csődjéről. Már régen itt az ideje, hogy mindent megváltoztassuk, s visszaemlékezzünk nagy céljainkra. A mi ügyünk jó ügy, s nem mondhatunk le róla s ennek megfelelően kell, hogy fellépjünk — akkor győzni fogunk.

A sikeres kibontakozásban meggyőződve pártbéli elvtársi üdvözlettel maradok

tisztelője

Otto Zöpfel¹⁸

Erről a napról kelt több más külföldi rokonszenvező levél is. A holland Toni Gernsheimer Rotterdamból írt, de az angol Fenner Brockway megbízásából. Fenner Brockway a Független Munkáspárt ismert publicista-propagandistája volt, a Labour Leader szerkesztője és jeles antimilitarista. Ezúttal holland közvetítéssel arra kérte Liebknechtet, hogy írjon cikket a Labour Leader karácsonyi számának, amelyben a háború ellen kívánnak tiltakozni s ennek hangsúlyozására a háború elleni küzdelem nemzetközileg ismert harcosait kívánják megszólaltatni. Brockway jelezte: külön megköszönnék, ha Liebknecht körvonalozná, miként képzei el a tartós béke biztosítását, s esetleg az Európai Egyesült Államok létrehozását. Gernsheimer felajánlotta a hollandiai közvetítést a leveleikk eljuttatásához, ezen túlmenően azonban kifejezte személyes

¹⁸ Id. forrás: ed. hr. 705. — Vö. Novaja i novejsaja ... 98. l.

érzelmeit is, sajnálatát, amiért Liebknechtnek meg kellett törnie a frakciófegyelmet, de méginkább fájdalmát, hogy a frakció ebben a létfontosságú kérdésben nem állta meg a helyét.¹⁹

Hollandiából néhány nappal később újabb együttérző sorok jutottak el Liebknechthez. E leveleket részben nők írták, S. M. Hoevener s a már nemzetközileg is ismert személyiség: Helen Ankersmit. Ez utóbbi levelében többek között a következők állottak: „Liebknecht elvtárs, köszönet tettéért, bátorságáért. Ismét hallottuk az Internacionálé hangját. Tudjuk, hogy él! A világ proletariátusa ezreinek és ezreinek adta Ön vissza a reményt. Most tudjuk, hogy az Internacionálénak »nincsenek határai«, hogy az Internacionálé a kultúra és az élet hordozója s hogy éppen a háború tombolása idején kell a békéért munkálkodnia.” Ankersmit ezt a levelet „sok internacionalista holland szocialista nő” nevében írta alá.²⁰

Közben újabb levelek érkeztek Németországból is. Willi Schulz 1914. december 6-án biztosította Liebknechtet: ne higgye, hogy egyedül áll:

„Kedves Elvtárs!

A következő rokonszenvező nyilatkozatot fogadták el Neuköllnben egy szombatesti vitaulésen:

A következő elvtársak üdvözik Önt bátor magatartásáért. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy Ön »nem áll egymagában«. Hisszük, hogy az elkövetkező események igazolni fogják az Ön állásfoglalását.” Végül utaltak arra, hogy Liebknecht tettének sikere „a háború idején is már” tanúskodik a lépés értékéről. E levelet több, mint huszan írták alá.²¹

Ugyanezen a napon a frontról „katonalevelet” kapott Liebknecht, a franciaországi Quatre-Champsból Karl Köglertől:

„Tisztelt Liebknecht Elvtárs!

Tegnap ismeretessé vált a Reichstag határozata, s ennél aláhúzták, hogy Ön volt az »egyedüli« szociáldemokrata, aki a kormány ellen szavazott. Engedje meg, hogy csodálatomat fejezzem ki rettenthetlenségéért. Nagyon örülök, hogy legalább egy ember akadt a pártban, aki ezekben az időkben nem hallgatta el véleményét. Annak idején az 1912. évi chemnitzi pártkongresszuson alkalmam volt Önnel megismerkedni, amikor R. J. L. (?) küldötte voltam. Valószínűnek tartom azonban, hogy Ön már nem emlékezik rám.

Megkérhetem, hogy részletes beszámolót küldjön a Reichstag üléséről, ezzel nagy hálaért kötelezve engem. Amennyiben megbizonyosodom arról, hogy levelem elérte Önt, akkor majd írok háborús élményeimről, köztük a tiszturak »híres bajtársiasságáról« is.

Szociáldemokrata üdvözléssel az Ön Karl Köglertje.”²²

December 7-én kelt a Leipziger Volkszeitung szerkesztőségi papírján Georg Schumann levele:

¹⁹ Id. forrás: ed. hr. 694—695.

²⁰ Id. forrás: ed. hr. 746.

²¹ *Walter Bartel*: Unbekannte Briefe an Karl Liebknecht. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1959, 3. 606. l.

²² Zeitschrift . . . 607. l.

„Kedves Liebknecht Elvtárs!

Mától kezdve ismét helyemen állok. A Landsturm behívásoknál »tartósan alkalmatlannak« találtak. Így a szerkesztőség biztos tagja maradok. Ma kaptam meg a jeni Böhme elvtárstól az Ön nyilatkozatának szövegét. Seger elvtárral együtt nagyon örültünk az Ön magatartásának. A »levelezésből«²³ kettőt Jenában, kettőt pedig Lipcsében kézzől-kézre adnak. Nagyon előnyös lenne, ha még kettőt küldene nekem.” Schumann a következőkben megjegyzi, hogy viharos szombat esti pártgyűlésre számítanak, ahol a frakció magatartását vitatják majd meg.²⁴

Dr. Gurau berlini szociáldemokrata szemorvos szintén együttérzéséről biztosította Liebknechtet:

„Igen tisztelt Képviselő Úr!

Engedje meg, hogy együttérzésemet fejezzem ki a Reichstag ezévi december 2-án lefolyt vitáján tanúsított magatartásáért.

A háború előtörténete, majd eddigi menete a hadihitelek elutasítását eléggé meggyőzően indokolják.

Ennek nyilvános elismerése számomra is úgy tűnik, hogy fontosabb a »pártfegyelemnél«.”

Tisztelettel

Dr. Gurau²⁵

Drezdából Bernhard Menke szakszervezeti titkár hosszabb levéllel fordult Liebknechthez:

„Tisztelt Liebknecht Elvtárs!

Azonnal a tárgyra térck. Kötelességemnek érzem, hogy részint saját nevemben, részint sok barátom és elvtársam megbízásából elragadtatásomat fejezem ki azért a bátor állásfoglalásért, amelyet a Reichstag ülésén tanúsított. Úgy gondolom, hogy arra a hájrszára való tekintettel, amellyel a pártsajtó is Önre támad e tettéért, Önt bizonyára kellemesen érinti, ha megtudja, a párt nem minden tagja »veszítette el az eszét«. Én azért is magasra értékelem az Ön lépését, mert Ön szakított először azzal a frakcióban uralkodó átkozott »demokráciával«, amely mindig hallgatásra ítélte a képviselőket, még akkor is, amikor jelentős hányaduk nem értett egyet a többséggel. E rendszer miatt a tömegek mindig azt hitték, hogy a pártban változatlanul a legnagyobb az egység, amikor mindent csak elkentek és elhallgattak.

De egy másik kérdés is van, kedves Elvtárs, amelyet az úgynevezett bal-szárny állít elénk: mi lesz ezután? Szomorú, de tény, hogy barátaimmal együtt becsapottaknak érezzük magunkat, akiket elhagytak, s akik most a sötétben botorkálnak. Kétség gyötör minket: mi lesz ezután? Egyben senki többé nem

²³ A levélíró nyilván Liebknechtnek a pártvezetőséggel folytatott és a december 2-iki üléssel kapcsolatos levelezésére utal.

²⁴ Zeitschrift . . . 607. l.

²⁵ Zeitschrift . . . 608. l.

kételkedik mint például Buck szaktársam, akivel a kérdést megvitattam — mégpedig az, hogy a szakadás a pártban elkerülhetetlen. Hiszen a politikai ellentétek közöttünk és a hitelek megoszavazó szociáldemokraták között oly nagyok, hogy közös együttes munka hosszabb időn át elképzelhetetlen. Azzal is tisztában kell, hogy legyünk, hogy nem ez volt az utolsó lépés, amelyet vezetőink a nemzeti demokraták felé vezető lejtőn tettek; nem, a következők is hamarosan bekövetkeznek: az udvari hitelek megszavazása, az ellentétek elsimitásának politikája, a hadihitelek megszavazása stb. stb. A történelem előtt felelősséget kellene éreznünk, hiszen egyszer nekünk kell majd összehívunk a jelenleg még tévelygő és kételkedő embereket, hogy megvitassuk, mit tehetünk. Én nem hirdetem a minden áron való szakítás elvét. De sok elvtárs már most kijelenti, hogy többé nem fizetik a párttagdíjakat stb., ami világosságot követel s elkerülhetetlenné teszi, hogy valamilyen irányelvet kiadjanak. Ebben az ügyben már beszéltem Rühle²⁶ barátommal és írtam Zetkin²⁷ elvtársnak is.

Önt is arra kérném, minthogy Ön sokkal jobban kiismeri magát a dolgok lényegében, hogy szűkebb körben vitassa meg javaslatomat, s szükség esetén ismertesse velem az Ön véleményét. Nekünk mindenesetre el kell kerülnünk, hogy a radikális erők szétaprózódjanak; meg kell kísérelnünk, hogy egységes irányelvet adjunk ki addig, amíg nem késő. A hitelek megszavazói fáradhatatlanok a saját érdekükben folyó propagandában. És az ő rendelkezésükre áll minden segélyforrás. Ilyen körülmények között elengedhetetlen, hogy mi is megszólaljunk abban a kérdésben, hogy mit kell tenni.

Nagyon örülnék, ha alkalmasint válaszolna nekem, elvtársi üdvözlettel.

Bernhard Menke²²

Ugyancsak többek nevében írt Liebknechtnek Paul Lange, Lankwitz választókerület szociáldemokrata tisztségviselője — aki személyes együttérzését is hangsúlyozta.²⁹ Otto Tournier, Lichtemberg szociáldemokrata választókerületének vezetője december 10-én tudatta Liebknechtel, hogy a párttagság a közös megbeszélés után helyeslőleg nyilatkozott az ő december 2-iki „nem” szavazatáról.³⁰

Ugyanaznap öt fiatal szocialista katoná, Ernst Jacobson, Otto Rühlicke, Erich Fischer, Walter Bögner és Willi Pless közös levelezőlapot írtak Liebknechtnek:

„Jelenleg, amikor Ön a december 2-iki szavazatával annyi ellenséget szerzett magának Németországban, de még a párt tagjai sorában is, mi kötelességünknek érezzük, hogy ezzel a levéllel is kifejezzük helyeslésünket.

Ugyanakkor biztosítjuk Önt, hogy csak a kényszernek engedve vonultunk hadba munkástestvéreink ellen s várjuk azt a napot, amikor életünket nem saj-

²⁶ Otto Rühle, (1874—) német szociáldemokrata, a baloldali radikálisok egyike. 1915. márc. 21-én Liebknechtel együtt szavazott a katonai hitelek megtagadása ellen. Később a zimmerwaldistákat támogatta. Ekkori szerepéről, felfogásáról lásd. Vél. Írását. Bpest. 1961.

²⁷ Zetkin Clara (1857—1933).

²⁸ Archiv IMEL, ed. hr. 734. — Vö. Novaja i novejsaja ... 99—100. l. és Zeitschrift ... 608—609. l.

²⁹ Zeitschrift ... 609—610. l.

³⁰ Zeitschrift ... 610. l.

nálva harcot kezdhetünk a proletariátus jogaiért. Abban a reményben, hogy levelünk megörvendezteti Önt,
írjuk alá friedrichshageni ifjú szocialisták³¹ . . .”

A külföldiek, elsősorban hollandok rokonszenvező sorai ezután sem akadtak el. Levél érkezett J. van Breemertől Amszterdamból, G. W. Van Laartól Zuthenből és P. G. Kuyktól Zaandauból. Ez utóbbi december 10-én a következőket írta: „Habár nem vagyok biztos abban, hogy ezek a sorok eljutnak Önhöz, mégis néhány szóban ki akarom fejezni Önnek mélységes tiszteletemet és elragadtatásomat.

Elragadtatással, mert Ön a legnagyobb bátorságot tanúsította, amikor a Reichstag utolsó ülésén a teljes elszigeteltségben fellépett a katonai hitelek megajánlása ellen s most, amikor a holland lapokból megismerkedtem az Ön indokolásával, akkor ez az elragadtatás lelkesedésbe csapott át, mert, ahogyan Ön mondja, úgy is van a valóságban, így gondolkodnak lelkük mélyén a munkások, ha csak a sovinizmus nem vette el az eszüket.

Mint ember és szociáldemokrata egyaránt tiszta szívemből örültem, hogy legalább egy ember akadt, aki nyíltan kritikailag lépett fel.

A sovinizta káoszban, amely most az egész világot megterheli, az Ön magatartása nagyszerű és mindenképpen méltó az Ön nagy apjához.

Fogadja mégegyszer mély tiszteletem kifejezésrejtatását szívélyes elvtársi üdvözléssel

P. G. Kuyk³²

Két nappal később jelentkezett a holland szociáldemokraták egyik vezetője, a párt egyik legrégebb tagja, az I. Internacionálé hollandiai úttörője, s a II. Internacionálé legtöbb nemzetközi kongresszusának, valamint a Nemzetközi Szocialista Irodának holland küldötte: Van Kol. Francia nyelvű levelének szövege így hangzott:

„Tisztelt polgártárs!

Ezekben az időkben, amikor a fizikai bátorság ünnepli orgiáját, de amikor túlságosan is gyakorta figyelhető meg az erkölcsi bátorság hiánya, a reichstag-beli energikus tiltakozása lelkem mélyéig megindított.

A történelem során másodszer hangzik el a Liebknecht név ebben a teremben olyan névként, mint aki elég merész volt arra, hogy teljesítse akkor is kötelességét, amikor mindenfelől támadások érték, olyanok részéről is, akikkel egy zászló alatt harcolt, de amely zászlót nem engedte bemocskolni.

Köszönet ezért Karl: a szocialista Internacionálé büszke lehet erre a tette és le fogja aratni ennek gyümölcseit. Eljön az idő, amikor a német szocialisták letépi szemükről a köteléket és hálások lesznek Önnek azért, amit Ön értük és a mi ügyünkért elkövetett.

³¹ Archiv IMEL, ed. hr. 744. — Vö. Novaja i novejsaja . . . 102. l. és Zeitschrift . . . 611. l.

³² Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 735. — Vö. Novaja i novejsaja, 100. l. és Zeitschrift . . . 609. l.

Biztos lehet abban, hogy amikor Ön így fellépett, a világ szocialistái millióinak s nem kevésbé másoknak szívében örömet keltett, miként annak az embernek szívében is, aki ezzel a levéllel baráti üdvözlését küldi és forrón megszorítja az Ön kezét.

H. Van Kol³³

Három nappal később, december 15-én Liebknecht Hollandiából szinte hivatalos üdvözlő levelet kapott.

„Tisztelt Elvtárs!

A Hollandiai Szociáldemokrata Munkáspárt haarlemi körzetének vezetősége megbízott engem, hogy juttassam el Önnek háláját azért a hőstettért, amit Ön mutatott fel a nemzetközi proletariátus és a világ békéjének védelmében. Az Ön szavai szívünk mélyéig hatoltak és az emberek ezrei szívében új reménységet keltettek.

A felvilágosult munkások lelkesedéssel vették tudomásul az Ön hősiességét és ezentúl is megőrzi ennek emlékét, mint amely fénylő napsugár volt ezekben a zord időkben.

Elvtársi üdvözléssel

St. L. Olenhuisen titkár³⁴

1914 decemberében Hollandiából újabb hivatalos üdvözlés érkezett Lieb-
knechthez a szállítómunkás szakszervezettől:

„Dr. Karl Liebknecht Úrnak.
Tisztelt elvtárs,

Mi valamennyien a Szoc. dem. Munkáspárt (eredetiben így, SDAP—J. J.) tagjai, a háborús milliárdok megajánlásakor tanúsított magatartásáért szívbeli köszönetünket küldjük Önnek.

Ezekben a sorsdöntő időkben, amikor a szocialista Internacionálé léte forog kockán, parancsoló szükségesség, hogy a nemzetközi proletárszolidaritást olyan tényekkel bizonyítsuk, mint az Öné: szavakat éppen eleget hallhatunk.

Ezekben a súlyos időkben, amelyeknek Ön elébelép, szolgáljon támaszul saját szocialista meggyőződése mellett az a tudat, hogy számtalan proletár, akik szívükön viselik, hogy az Internacionálé továbbra is életben maradjon, az Ön tettében saját gondolataik és reményeik felszínrehozását látják s ez kell, hogy erőt adjon Önnek, hogy minden nehézséget leküzdjön és a csatasorban maradjon.

A nemzetközi szociáldemokráciáért a nemzetközi kapitalizmus ellen.

Elvtársi üdvözléssel

N. Nathan (a vasutas és villamosszakszervezet elnöke és felesége)
Edo Fimmen (a kereskedelmi alkalmazottak szervezetének titkára)
L. W. Peters (a vasutas és villamosszakszervezet hágai csoportjának elnöke).^{34a}

³³ Archiv IMEL, Id. forrás, ed. hr. 745. — Vö. Novaja i novejsaja ... 102. l.

³⁴ Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 756. — Vö. Novaja i novejsaja ... 103. l.

^{34a} Zeitschrift ... 614—615. l.

Néhány nappal később ugyancsak hivatalos levél érkezett külföldről Berlinbe. December 19-én a Dán Szociáldemokrata Ifjúsági Szervezet nevében Ernst Christiann köszöntötte Liebknechtet „örömmel és elragadtatással határozott antimilitarizmusáért” és ugyanakkor „mély internacionalista testvéri érzéseinek” adott hangot.³⁵

E külföldről érkezett levelek margójára egy megjegyzés is kívánczik. E levelek zömükben Hollandiából érkeztek, s a törzsanyag tanúsága szerint a front túlsó oldaláról csak véletlenül jutottak el a híradások Liebknechthez. Még a semleges országokból érkező levelek száma is meglehetősen gyér volt. Mivel a sajtó mindenütt megemlékezett a bátor „nem”-ről, a levelek e feltűnő egyoldalúságát alighanem elsősorban a cenzúrának kell tulajdonítanunk.

Az egyedüli szembetűnő kivételt a belga szocialisták képezik. Léon Troclet; a pártvezetőség régi tagja, liège-i képviselő névjegyére írta néhány üdvözlő sorát, biztosítva berlini képviselőtársát barátságáról, amely csak elmélyülhetett azután, hogy Belgium német megszállását követően találkozhattak.³⁶ Levelezőlapot küldött Liebknechtnek Camille Huysmans is, amelynek első mondatai így hangzottak: „az Ön magatartása az egész világon a legjobb benyomást keltette, és mi vagyunk azok, akik elsősorban hálával tartozunk Önnek.” Huysmans ugyanebben a levelében megemlítette, hogy a hadviselő országok szocialistáit 1915 februárjától sorra meghívják Hágába (hogy megvitassák, mikor lehet összehívni a nemzetközi konferenciát). Huysmans hangsúlyozta, hogy adott alkalommal szeretné, ha ő és „Rosa” (vagyis Luxemburg) és általában a különféle „kisebbségek” ezen részt vehetnének.³⁷

1914 decemberének közepe táján azonban nemesak külföldről gazdagodott Liebknecht postája. Friedrich Westenfeld 1914. december 14-én adta fel lapját:

„Igen tisztelt Liebknecht Elvtárs!

December 5-én aláírt táviratot küldtem Önnek, amelyben a Reichstagban tanúsított magatartásáért együttérzésemnek adtam hangot.

A bizonyosság kedvéért PP-vel jelöltem a táviratot (hogy a kézhezvételt megerősíthessem). Eddig a pillanatig ilyen megerősítést nem kaptam és így kénytelen vagyok feltételezni, hogy a távirat nem jutott el Önhöz. Ézért másodszor is kifejezésre juttatom az Ön magatartásáért érzett hálámat és biztosíthatom Önt, hogy a párt düsseldorfi tagjainak ezrei helyeslik azt.

Eltvársi üdvözlettel
Friedrich Westenfeld”³⁸

Ludwig Pappenheim Schmalkaldenből írt 1914. december 17-én.

„Tisztelt Liebknecht Elvtárs!

Miután a jeni Kurt Böhm elvtárstól ma megkaptam az Ön december 2-iki nyilatkozatának másolatát, valóságos kötelezettséget éreztem arra, hogy értesítem Önt, hogy a schmalkaldeni körzet elvtársainak többsége az Ön véle-

³⁵ Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 756. — Vö. Zeitschrift ... 613. l.

³⁶ Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 785.

³⁷ Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 786.

³⁸ Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 750. — Vö. Novaja i novejsaja ... 102. l.

ményét osztja. Erről meggyőződtem a körzet múlt vasárnapi konferenciáján.

Sajnos Töhne elvtárs, a mi képviselőnk nem volt jelen. Ő a nyugati fronton tartózkodik, ahová Kassel város ajándékait vitte. Igen sajnálatosak azok a támadások, amelyeket a kasseli „Volksblatt” intéz Ön ellen. A lap szerkesztőségében sajnos magamra maradtam.

Elvtársi üdvözléssel³⁹

A hazai visszhangból ki kell emelnünk Zetkin levelét, amely talán a legnagyobb megnyugvást szerezhette Liebknechtnek. Érdekes, hogy e levél kelte meglehetősen késői, december 12-iki. Zetkin meg is jegyezte, hogy roppant örömet okozott neki Liebknecht fellépése, de ahogyan ez már lenni szokott, a legszebb érzések, gondolatok nem jutnak felszínre, a mindennapos gondok egy percnyi szabad időt nem engedtek neki, de különben is miért kellett volna neki annyira sietni megírni azt: „amit Ön már kezdettől fogva tud: azt a nagy örömet, amit afölött éreztem, hogy Ön apjának méltó fiaként viselkedett”. Zetkin hozzáfűzte, hogy a Gleichheitben már megírta cikkét is, amelyben köszöntötte a bátor „nem”-et, „de a hatóságok megint egyszer áthúzták számításaimat. A Fővezérkar az egész politikai szemlélet betiltotta, még a címet is.”

Zetkin e levéllel együtt megküldte — mint írta — a cikk kefelevonatát is, hogy ezúttal a mellékelt példán lemérhesse, miként dolgozik a gyakorlatban a cenzúra. Hivatkozott arra, hogy néhány pártlapban — ha óvatosan is — de mégis érzékeltették, hogy helyeslik Liebknecht magatartását (Zetkin ehelyütt a Bremer Bürger-Zeitungra és a Gothaer Volksblatra utalt), a Gleichheitet azonban ezúttal teljesen megfojtották. A felelősség ezért nemcsak a hivatali szervezet, hanem a pártvezetőséget is terheli: „A sajtócenzúra eljárása valósággal a szegény emlékműve. A helyzet nem fajulhatott volna el ennyire, ha a szociáldemokrácia a harc kezdetétől az ellen fellépett volna.” Mint Zetkin megjegyezte: már sokszor alkalom nyílt volna arra, hogy erről a Reichstagban fennhangon beszéljenek, de a párt és a szakszervezeti sajtó 90⁰/₀-ának magatartása alátámasztja a kormányzati szervezetet, amikor ezek az ellenzék elhallgattatását szeretnék biztosítani, mivel „tudják, hogy az ellenzéki lapokat a vezető pártszervek nem fedezik, hanem a legalábbis hallgatólagosan elítélik ezeket”. Végül utolsó szavaival Zetkin arra kérte Liebknechtet, hogy a Gleichheit szóbanforgó levonatát ne adja tovább, hanem őrizze meg „baráti érzéseim emlékeként”.⁴⁰

Talán nem érdektelen megemlékezni arról, hogy Liebknecht december utolsó napjaiban is újabb leveleket kapott. Karl Blacker Bottropból jelentkezett december 28-án:

„Tisztelt képviselő úr!

Mint a Szoc. dem. Párt (eredetiben így — J. J.) hajdani tevékeny tagja minden politikai eseményben tevékeny részt vettem, még azután is, hogy néhány év óta a pártból kiléptem. Most a centrupárti lapban olvastam, hogy Önnek volt egyedül bátorsága ahhoz, hogy a hadihitelek ellen szavazzon. Csakhamar mások is felismerhetik, hogy a háború bűntény. Számomra ez a háború kirobbanásától kezdve világos volt, s a barátok és ismerősök körében sohasem esinál-

³⁹ Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 761. — Vö. Novaja i novejsaja ... 103. l.

⁴⁰ Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 747.

tam titkot abból, hogy a mi „nagyszerű hazánk” kormányzó körei legalább annyira felelősek a jelenlegi állapotokért, mint a többi ország vezetői. Mint szociáldemokraták tudjuk, hogy a háborúnak gazdasági okai vannak, de ha valaki, mint én a szoc. dem. sajtót a háború kezdetétől nyomon követi, s figyelmes olvasóként illetőleg ítélőképes emberként teszi ezt, akkor néha nagyon rosszul éreztem magam e sajtó bizantinizmusa miatt. A Remscheider Arbeiterzeitung mégiscsak azt írta, hogy a német munkáshoz a német vállalkozó és tőkés közelebb áll, mint a külföldi munkás. Én kezdettől fogva szembenálltam ezzel és mindenfajta háborúval, nemcsak az okok, hanem a valószínű következmények miatt is. Főként a munkásmozgalom miatt. Nézetem és aggodalmaim miatt ismerőseim körében anarchistának bélyegeztek. De inkább vállalom ezt a nevet, minthogy olyan szociáldemokrata legyek, aki éljent ordít a német kozákkormányra. Ebben a véleményben az utóbbi 10 hét egyre inkább megerősített, minthogy azóta alkalmam volt tapasztalhatni a Krupp cég áldásait és kancsukarendjét, mivel munkanélküli lettem. Ma jobban meg vagyok győződve arról, mint valaha, hogy a nép e vérszomjas tiranniától valószínűleg csak erőszakkal szabadulhat meg. Bárcsak az Ön tette a népek elégedetlenségére ösztökélné a népet, amelynek fülét a despoták szeretnék elsüketíteni. Meg vagyok győződve arról, hogy százezrek várják a jelt, hogy elégedetlenségüknek hangot adjanak. Mindannyian a békét akarják és óhajtják.

Ítéletemet nem tekinthetem mérvadónak, de az Ön tudtára kívánom adni: Ha egy nép az idők szavát nem érti meg, s nem nőtt fel az idők követelményeihez, akkor ez a német szociáldemokrácia volt a háború kitörésekor. Remélhetőleg az Ön tette jó gyümölcsöket fog megérlelni. Ön megmutatta nekem, hogy néhány agyban a proletár gondolatokat újra értékelik.

Tisztelettel és proletár üdvözlettel
Karl Bäcker⁴¹

Mintegy zárásként idézzük még a vasmunkás szakszervezeti vezető, Richard Müller⁴² 1915. január 2-iki levelét.

„Dr. Karl Liebknecht Úrnak.

Tisztelt Elvtárs!

Eljönne-e a mi január 21-én este 8-kor rendezendő bizalmi konferenciánkra s tartana-e nekünk előadást „A háború és a német munkások” címmel?

A mi szervezetünk kb. 8000 tagot számlál és erre az előadásra kb. 300 bizalmi megjelenésére számítunk.

A konferenciát a Kaiser-Wilhelmstr. 31. alatt a zeneművészeti teremben tartjuk meg.

Kérem közölje válaszát.

Elvtársi üdvözlettel⁴³

Ezzel az irattal zárjuk is közleményünket, bár jól tudott, hogy a Liebknecht-ügy, a december 2-iki „nem” továbbgyűrűzése még tartott, január—februárban újabb konferenciákat tartottak, pártgyűlések, a szocialista sajtó foglalkozott a

⁴¹ Archiv IMEL, id. forrás, ed. hr. 768. — Vö. Zeitschrift . . . 613—614. l.

⁴² Richard Müller később a „független szocialisták”, majd az „Obleute”-mozgalom egyik vezetője lett, s jelentős szerepet játszott 1918-ban.

⁴³ Zeitschrift . . . 615. l.

Reichstag-szavazással, s éles vitákra került sor. Ennek megfelelően Liebknecht postája is tovább gyarapodott 1915 első heteiben — hónapjaiban.⁴⁴ Mi azonban csak az azonnali visszhang rögzítésére törekedtünk, annak megmutatására, hogy az első „nem” milyen gátakat tépett fel a német és a nemzetközi mozgalomban.

*

A tartalmi, történeti észrevételek után azonban még egy fontosnak tartott észrevételnek kívánunk helyt adni. Az utóbbi időben a nemzetközi irodalomban s a munkásmozgalommal foglalkozó nemzetközi konferenciákon igen sokan javasolták, hogy ne csak a vezetők körében, hanem mélyebben, a helyi vezetők, illetőleg a munkások soraiban is mérjük fel, mi történt a sorsdöntő napokban. A „Liebknecht-posta” e tekintetben kivételes, rendkívüli szerencsés lehetőséget nyújt egy *ilyen szondázási kísérlethez*.⁴⁵ Ennek alapján kiderül, hogy Liebkecht nem volt annyira elszigetelve Németországban, mint sokan gondolták — de az is kiviláglik, hogy támogatói sokszor minden jóindulatuk mellett is pártszervezeteikben kisebbségben maradtak, jobb esetben kisebbségi frakciókat vezettek. Az ismertetett anyag jól megvilágítja, miként gondolkodtak az egyes szocialisták, mennyire nem „gombnyomásra” reagáltak az eseményekre. Mégis megfigyelhetjük e viszonylag terjedelmes anyagnál is a teljes esetlegeséget; hiszen a levelezők semmiként sem elégítenének ki valamilyen „reprezentatív statisztikai” módszert a mozgalomban. Többnyire a Liebkechttel támogató radikálisok és az elvakult sovíniszta ragadtak tollat 1914 decemberében, hogy Liebkechthez eljuttassák észrevételeiket. Így az igen tanulságos megjegyzések,

⁴⁴ Az IMEL archivumában további leveleket őriznek a korszakból s ezek közül az idézett folyóirat is közöl néhányat.

⁴⁵ Ha a mintegy 30—40 itt ismertetett és közölt levelet szerzők szerint kísérleljük meg csoportosítani, akkor a következő eredményre jutunk (itt mindjárt hangsúlyoznunk kell, hogy hibalehetőséggel dolgoztunk, sok levelet nem is ismerünk, elveszték, s nem mindegyiket vettük számba). Mindenesetre tény, hogy egyetlen paraszti levelezővel sem találkoztunk, de munkáslevelező is csak egy akadt, ezen a ponton azonban nem tudunk tisztább helyzetet teremteni, noha a szakszervezeti, pártvezetők között nyilván voltak munkások, s azok között is, akik csak nevüket tüntették fel. Ezekután a számszerű adatok a következők:

	Német		Külföldi	
	pozitív	negatív	pozitív	negatív
Szakszervezeti vezető	3		4	
Pártalkalmazott, választott vezető	4		6	
szocialista lapszerkesztő értelmiségi	4	1	3	
nő	2		2	
fiatal	8		2	
katona	6			
Név feltüntetve, foglalkozás nélkül	12	1	1	
névtelen	1	2	1	

(Megjegyzendő, hogy a hiányos statisztikai felmérésnél egy-egy személyt több helyen is feltüntettünk: pl. nő és értelmiségi, fiatal és katona.)

gondolatok ellenére ezután is sötétben botorkálnánk, ha azt vizsgálnánk, hogy *a munkások tömegei* miként gondolkodtak ezekben a napokban. E levelek azonban egy legendának mégis véget vetnek; annak a legendának, hogy a munkások között mindenki úgy vélekedett, mint a pártvezetőség. E levelek mintegy bizonyítják, hogy az internacionalizmusnak megvolt a táptalaja, s megmagyarázzák, hogy egy évvel később a spartakista mozgalom miként bontakozhatott ki.

II.

Adalékok a sajtóvisszhanghoz

Liebknecht nevezetes szavazatának sajtóvisszhangját áttekintve az országok szerinti tükörkép megrajzolására törekszünk. Ézeken az egységeken belül azonban nagy különbségek mutatkoznak az egyes áramlatok, orgánumok között, s így nyilvánvalóvá válik, hogy ebben az esetben sem a nemzeti elem a feltétlenül meghatározó. A két „ellenséges” táborból a háborúellenes Bremer Bürger-Zeitung és a párizsi Golosz és az angol Labour Leader közelebb állott egymáshoz, mint a megfelelő lapok a német, francia és angol honvédő lapokhoz.

A német sajtó reagálásáról az első áttekintést még R. Luxemburg állította össze. A lapok, még a pártlapok javarésze is Liebknecht ellen fordult. Mindamellett voltak kivételek. A Vorwärts kezdetben hallgatott, s csak később, a pártvezetőség határozott és egyértelmű állásfoglalására lépett fel Liebknecht ellen. Sokan még ekkor is elégedetlenek voltak a Vorwärts-szel, hogy nem ütött meg eléggé elítélő hangot, s a párt jobbszárnyán a „lázadók” és renitensek megfegyelmezését követelték.

A kivételes, bátor orgánumok közé tartozott a Gleichheit, a Leipziger Volkszeitung, a Gothaer Volkszeitung és nem utolsósorban az egyik legradikálisabb, a Bremer Bürger-Zeitung. A baloldali háborúellenes lapok a jobboldaliak pergőtüzével szemben védelmükbe vették Liebknechtet.¹ A Bremer Bürger-Zeitung 1914. december 16-iki számában a párthírek rovatban jelent meg egy a Leipziger Volkszeitungból átvett cikk, amely megállapítja, hogy a pártlapok egy része azt állítja, hogy Liebknecht fegyelmi vétséget követett el, ami miatt nem maradhat a párt tagja. A Leipziger Volkszeitung erre megjegyzi: „A hannoveri Volkswille, amely a budgetsavazáskor nagyonis engedékenyen szokta megítélni a fegyelemszegést, most különösen buzgó. A szakszervezeti lapok pedig szintén abban jeleskednek, hogy a kizárását szorgalmazzák s még meg is rágal-mazzák Liebknechtet, kijelentvén, hogy aki ilyen súlyos időben vonakodik minden eszközt megszavazni a haza védelmére, annak tulajdonképpen közömbös az is, ha ellenséges csapatok törnek az országba.” A vádakra és leegyszerűsítésekre, helyesebben célzatos félremagyarázásokra válaszolt a Leipziger Volkszeitung cikkírója: „Liebknecht elvtárs a nyilvánosság előtt most nem tud véde-

1. Bremer Bürger-Zeitung, 1914. dec. 9. — A Bremer Bürger-Zeitung az ellenséges hangulattal számolva vállalta Liebknecht védelmét, a szolidaritást: „Karl Liebknecht elvtárs magatartását a pártsajtó nagyrésze elítélte. Nem látjuk, hogy Liebknecht eljárását a körülmények feltétlenül megkövetelték, de tiszteljük fellépésének motívumait.” A lap már ekkor reagált azokra a hangokra, amelyek Liebknecht kizárását sürgették — a lap szerkesztői hangsúlyozták: „sokkal jobban tisztelik a pártot annál, mintsem hogy elhihessék, hogy többségben lennének azok, akik készek lennének Liebknecht kizárására. Ha ez bekövetkeznék, ez nagyon rossz lenne a pártra nézve.”

kezni", ezzel szemben elvárhatná a pártsajtótól, hogy amíg „a nyílt beszéd ideje elkövetkezik, addig ne formáljon előre véleményt, s ne szóljon az ügyről”. Végül a Leipziger Volkszeitung és nyomában a Bremer Bürger Zeitung leszögezi: „Ismételjük, ez ügyben döntést csak a pártkongresszus hozhat. És amikor összeül, még éppen elegendő alkalom lesz még arra, hogy kiki véleményének hangot adjon.

A Liebknechtrel rokonszenvező lapok a súlyos cenzúraviszonyok mellett idáig mehettek el — s nem tovább. December végén tért csak vissza a Bremer Bürger-Zeitung a Liebknecht-ügyre, amikor hírt adott arról, hogy Postdamban a szociáldemokrata pártgyűlés bizalmat szavazott képviselőjének — Karl Liebknechtnek.²

A napilapok után, nem nagy késéssel reflektáltak a decemberi eseményekre szociáldemokrata folyóiratok is. A két legrangosabb orgánus: a nagy múltra visszatekintő Die Neue Zeit és a Sozialistische Monatshefte volt. A Neue Zeit hangvételét 1914—1917 között Kautsky diktálta. Ennek megfelelően a lap mérsékelt pacifista álláspontot foglalt el, szemben állt nemcsak a hangos „ultra” jobboldallal, hanem még a pártvezetőséggel is, de közben Liebknechtől is elhatárolta magát. A Neue Zeit-ben a mérsékelt pacifista csoport egyik hangadója, Gustav Hoch vonta le a tanulságokat, megállapítván, hogy a háború kezdete óta eltelt 17 hét során nyilvánvalóvá vált, hogy tévednek azok, akik teljes katonai győzelemre számítanak: „a háború egyik fél győzelmét sem hozza, hanem, ahogy elhúzódik, annál nagyobb áldozatokat követel . . . Ebből következik, hogy a szociáldemokratáknak nemcsak az a feladata, hogy a honvédelemre mozgósítsanak . . . és mint eddig általában, szorgalmazzák a békeharcot, hanem valamennyi ország dolgozó tömegeit meg kell győzniök, hogy elérkezett az ideje, hogy tényleg valami hatékonyat tegyenek a békéért.”

Hoch nem reagált külön Liebknecht állásfoglalására, de határozottan visszautasította a jobboldaliak ismétlődő ellenvetését: ha mi békeszándékunkról beszélünk, akkor azt az ellenség táborában a gyengeség jeleként fogják majd fel. Hoch ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy ilyen alapon a béke híveit állandóan némaságra kárhoztatnák.³

A Neue Zeit első száma tehát megkerülte Liebknecht személyét és állásfoglalását, s ugyanezt tette a háborús kormányt támogató, s a háborúért első-sorban Angliát okoló Sozialistische Monatshefte is. Ennek ismert befolyásos cikkírói, Karl Leuther, Hugo Poetsch egyaránt azt hangoztatták, hogy a német népnek egységesen kell harcba szállnia a külső támadással szemben. Ludwig Quessel, a revizionista teoretikus szociáldemokrata parlamenti képviselő pedig egyenesen megjósolta, hogy London és Párizs hiába várja a német párt sorainak megbontását, a párt egységesen szavazta meg a kért hadihiteleket.⁴ Később, 1915 januárjában pedig a német revizionisták egyik ismert publicistája, Wolfgang Heine azon kesergett, hogy Eduard Daviddal, a párt parlamenti frakciójának egyik vezetőjével szemben a svájci pártlap, a Berner Tagwacht Liebknechtnek adott igazat.⁵

² Bremer Bürger Zeitung, 1914. dec. 24.

³ Die Neue Zeit, 1915. jan. 25.

⁴ Die Sozialistischen Monatshefte, 1914, dec. 9.

⁵ Die Sozialistischen Monatshefte, 1915. jan. 21. — A Berner Tagwachtban lezajlott vita ismertetésére még visszatérünk. — A Sozialistische Monatshefte a későbbiekben is természetesen mindig elítélően szólt Liebknechtről s az Internacjonalistákról, sőt a pacifistákról is. Ezt tette később 1915 márciusában, amikor a parlamentben is nőtt a pacifisták száma, vagy amikor az

Az osztrák párt elméleti folyóiratában az osztrák pacifista irányzat szellemi vezéregyénisége, Friedrich Adler adott 1915 januárjában összegezést a német párt helyzetéről. Hangsúlyozta, hogy a német pártban élesen szétvált két alapvető irányzat, azoké, akik a háború ellen s azoké, akik a kormány mellett állnak. A két irányzat elvált egymástól a parlamentben s a pártsajtóban, s mint Adler megemlíttette, mindez „egyéni tettekben is megnyilvánult, miként Ludwig Frank és Karl Liebknecht példája mutatja, akik egyúttal áthágták az összes régi pártradíciót”.⁶

A „nem” erős visszhangot vert az „ellenséges”, az antant országokban is. A reagálás belső értéke azonban nagyon eltérő volt. A francia, angol és belga szociálszocialista lapok egyformán azt taglalták, hogy bár Liebknecht nagyszzerű példát mutatott, ez teljességgel elszigetelt jelenség, amelyből csak egyfajta tanulságot szűrhetnek le, nevezetesen azt, hogy a német pártra nem lehet számítani. Ezt az érzést öntötte szavakba a mozgalom régi militánsa, E. Vaillant is a l'Humanité hasábjain, amikor kijelentette: „valóban nagy lelkiismereti bátorság kell ahhoz, hogy egy egész párt, nemzetgyűlés, a néptömegek megbélyegzését vállalva, egyedül mindenki ellen valaki vállalja a tiltakozást.”⁷

Vagyis az antant országok szocialista pártvezetői a tanulságokat abban vélték összefoglalhatni, hogy nekik mindenben igazuk volt, s éppen ezért ezután sem tehetnek mást, mint küzdenek a német imperializmus ellen. A kivételes egyéni példamutatás csak a német párt bűnbeesését bizonyítja. S ha erre a következtetésre jutott Vaillant, akkor ezt még élénkebb színekkel, meggyőzőbben ismételtették azok az „ultrák”, akik 1914 nyarától kizárólag a nemzeti hasonulás létjogosultságát hirdették. Így vélekedtek Liebknecht fellépéséről Hervé és az angoloknál Hyndman és Blatchford, akik mind Liebknecht teljes elszigeteltségét hangsúlyozták.⁸ Az antant országaiban azonban szép számmal hangzottak el elismerő értékelések is, amelyek Liebknechtnek a német imperializmust elmarasztaló szavait nem kívánták nacionalista szellemben kihasználni, felfogták annak igazi értelmét, rokonszenveztek vele, s ugyancsak meghirdették a „háborút a háborúnak”. Franciaországban ennek a véleménynek adott hangot a CGT antimilitarista kisebbségi ellenzékének vezetője, Adolphe Merrheim, aki ekkor két cikket jelentetett meg a CGT napilapjában, a „La Bataille Syndicaliste”-ben, amelyek egyúttal a lap első antimilitarista írásai voltak a háború kezdetétől.

Liebknecht fellépésének franciaországi erjesztő hatását több síkon le lehet mérni. Egyfelől a Szocialista Párton belül lett energikusabb a pacifista ellenzék.

---

első nemzetközi háborúellenes tiltakozásokra sor került. Később a Sozialistische Monatsheftén is túltett a háború igenlésében a Parvus szerkesztette Die Glocke, amelynek első száma 1915 áprilisában jelent meg, s amelyet többek között a német szakszervezeti vezetők is támogattak. E havonta megjelenő lap érdemben 1915 novemberében emlékezett meg Liebknechtről — ugyan csak elítélően, mint olyan emberről, aki nem tudta belátni a többi kisebbséggel együtt a honvédelem kényszerű szükségességét.

⁶ Der Kampf, 1915. jan. 1.

⁷ l'Humanité, 1914. dec. 26.

⁸ Justice: 1914. dec. 17., 31., The Clarion 1914. dec. 11. — Az angol szociálszocialista lapok sorát egészítette ki a New Statesman is, amely szintén 1914 augusztusától a háborús erőfeszítéseket támogatta és a német hadipotenciál összetörését kívánta. E lap még a december 2-iki szavazás előtt tért ki a várható eseményekre, emlékezett meg a Liebknecht—Luxemburg—Zetkin—Mehring ismert szeptemberi háborúellenes nyilatkozatról —, de hozzátette, hogy ez maroknyi kisebbség csak, amely aligha érhet el számottevő sikert Németországban. Vagyis — s itt teljesen meggyezett a többi angol—francia „ultra” következtetésével — nem marad számukra más hátra, mint a fegyveres győzelmet kell biztosítani.

A Populaire du Centre hasábjain ugyan kezdetben Bracke még szintén azt erősítgette, hogy Liebknecht véleménye teljesen elszigetelt a német pártban,⁹ pár nappal később a lap szerkesztői már ennek ellenkezőjét hangsúlyozták,¹⁰ majd a Populaireben Homo S. Grumbach azt állapította meg Brackeval szemben, hogy ha óvakodni is kell a túlértékeléstől, a tények mégis azt mutatják, „hogy olyan mozgalom kezdődött el, amely terjed . . .”¹¹ Ez az érzés lassan oly erőssé vált, hogy Bracke, a nemzetközi titkár is helyesbítést volt kénytelen közölni, megjegyezvén, hogy „a négyek” (vagyis Liebknecht, Luxemburg, Mehring és Zetkin) erősebbek, mint korábban feltételezték.¹²

Liebknecht tette a CGT köreiben is heves reagálást keltett. Ennek nyomai megtalálhatók a bizalmas levelezésben, Dumoulin és Merrheim Monattehoz írott leveleiben. Dumoulin például neheztelően szól arról, hogy Lorenzo nem ír elég odaadással Liebknechtről.¹³ Liebknecht hatása érződik Monattenak a CGT vezetőségéből történt decemberi tüntető lemondásában, s még a lemondó levél megfogalmazásában is. Monatte elsősorban azért mondott le, mert a CGT „honvédő” vezetőinek többsége elutasította a nemzetközi háborúellenes összefogás gondolatát, de közben nem mulasztotta el, hogy Liebknecht példájára is utaljon, sőt hosszabban idézett is e levélben Liebknecht december 2-iki indokoló nyilatkozatából.¹⁴

Angliában a Független Munkáspárt orgánumai foglaltak állást Liebknecht mellett, — a háború ellen. A külföldön is ismert és olvasott Labour Leader már 1914. november 19-én előre figyelmeztetett arra, hogy a német pártban „erős és befolyásos kisebbség” alakult ki, amelyet ők magukhoz, az ILP-hez hasonlítotnak, mint ami „a háborúval, annak teljes egészével szemben áll”.

A december 2-iki szavazás után a Labour Leaderben rövid helyreigazítás jelent meg arról, hogy elterjedtek olyan hírek, mintha Liebknechtet a pártból kizárták volna. Ezek a hírek azonban nem feleltek meg a valóságnak. A parlamenti frakció elmarasztalta Liebknechtet a fegyelem megszegése miatt, de ennél messzebb nem ment.¹⁵ Egy héttel később tért csak vissza érdemben a lap a

⁹ Le Populaire du Centre, 1915. jan. 5.

¹⁰ Le Populaire du Centre, 1915. jan. 8.

¹¹ Le Populaire du Centre, 1915. jan. 11.

¹² Le Populaire du Centre, 1915. jan. 12.

¹³ Pierre Monatte, a CGT vezetőségének radikális antimilitarista tagja ekkoriban több együttérző levelet kapott, amelyek szerzői — ugyancsak CGT aktivisták — többször hivatkoztak Liebknecht példájára, amely tőlük is tetteket követel. Így írt neki Leguern a Côte-du-Nord tartományi titkára, szocialista párttag, aki 1915. jan. 1-i levelében „valóságos lázalomnak” minősítette azt az ábrándot, mintha ők a kormánytól várhatnák el a leszerelést, s etekintetben is teljesen Liebknechtnek adott igazat. Bourderon, a kádárok szakszervezetének titkára, szintén szocialista párttag (később a zimmerwaldi konferencia résztvevője) 1915. jan. 1-i, Monattehoz írott levelében vitatta Monatte lemondásának taktikai helyességét, s azt a jogát, hogy a CGT vezetőségben még bentmaradó kisebbségi tagokról olyan véleményt mondjon, mintha azok nem akarnák a békét. Ugyanitt határozott békétörekvéseiről biztosította Monatteot. S Georges Dumoulin, a CGT vezetőségének másik lendületes antimilitarista tagja — akit éppen ezért hívtak a frontra — 1915. jan. 9-én kelt levelében érezte együttérzését Liebknechttel. (Syndicalisme révolutionnaire et communisme. Les archives de Pierre Monatte 1914—1924. Présentation par Jean Maitron et Colette Chambelland, préface de Ernest Labrousse. Paris, 1968, 62, 69, 83, 116, 122. l.)

¹⁴ Alfred Rosmer: Le mouvement ouvrier pendant la guerre. De l'union sacrée à Zimmerwald, Paris, 1936, 178—180. l. A levelet közli a Syndicalisme révolutionnaire . . . les archives de Pierre Monatte c. idézett kötet is. 45—49. l.

¹⁵ Labour Leader, 1914. dec. 10.

liebknechti „nem” értékelésére. Ekkor jelentek meg a következő szerkesztőségi sorok: „örülünk, hogy ezen a héten közölhetjük Dr. Karl Liebknecht felszólalásának teljes szövegét, amelyben megindokoló beszédét nem olvashatta fel, ezért ezt írásban nyújtotta be”. A Labour Leader a holland Het Volkra hivatkozva megemlítette, hogy további 14 képviselő rokonszenvezett Liebknechttel, majd ugyancsak rotterdami értesülésekre támaszkodva jelentette ki, hogy Liebknecht állásfoglalása valószínűleg támogatásra talál majd Németországban. Ehelyütt már néhány szolidaritási nyilatkozatra hivatkozhatott.¹⁶

A Labour Leader következő számai sem hallgattak Liebknechtről. Ezután jelent meg a híres karácsonyi szám, amelyben a párt háborúellenes nyilatkozatait, leveleit jelentették meg, Németországból többek között Liebknecht, Luxemburg, Mehring, Zetkin, Kautsky és Bernstein szólalhatott meg a lap karácsonyi és újévi számában.

Később, mikor 1915 januárjában ismeretessé vált, hogy David a külföldi lapokban, így a semleges országok orgánumaiban is megkísérli lerontani Liebknecht hitelét — a vitára a Labour Leader is reflektált: „a magunk részéről soha nem hittük, hogy Dr. Liebknecht képviseli pártja többségét”, de igazságát a lap nem tette a többség helyeslésétől függővé.

Éppen ezen a ponton azonban még egy érdekes jelenség figyelhető meg. Nevezetesen az, hogy David, valamint a francia és angol „ultrák”, szociálsoviniszták ugyan a front két diametrálisan ellenkező pólusán helyezkedtek el, — Liebknechttel szemben mégis feltűnően azonos következtetésre jutottak: Liebknecht teljesen elszigetelt, magányos személy. Noha a pillanatnyi helyzet olyan látszatot mutatott, hogy ez a leegyszerűsítés azonban nem volt igaz, egyetlen emberről, egyéni véletlenről, magános hősről volt szó. Ezt az igazságot képviselték mindenütt a forradalmi internacionalisták s pacifisták, s ezt tette a Labour Leader is, amikor a szerkesztői kommentár aláhúzta: mégis az események, pártgyűlések azt bizonyítják, hogy az ellenzék szélesebb, mint korábban gondolták.¹⁷

A Labour Leader ekkor még ennél is messzebb ment, s az angol önkényes szociálsoviniszta értelmezésekkel szemben kifejezetten megállapította, nem hiszi, hogy a „nem” szavazat kizárólag a német imperializmus fölött tört volna pácát, inkább az vált világossá, hogy a szocialisták sehol sem támogathatják a háborús kormányokat.

Ezekután természetes, hogy a lap nagy együttérzéssel számolt be a porosz Landtag februári üléséről, ahol Liebknecht közbeszólásában elvitatta a porosz miniszterelnöktől, hogy a nép nevében beszélhet, majd a porosz nemzetgyűlés német szociáldemokrata frakciója megtagadta a hitelek megszavazását. Mindehhez a Labour Leader a következő kommentárt fűzte: „Dr. Liebknecht ellenzékiiségére számítottunk, de hogy az egész szocialista párt megtagadja a támogatást a kormánytól, az örvendetes és jelentős mozzanat”.¹⁸

A Független Munkáspárt folyóirata ugyancsak megemlékezett erről a híres „nemről”. J. Bruce Glasier a lap szerkesztőségi jegyzeteiben így írt: „Az ILP-vel karöltve ebben az országban, az orosz Duma szociáldemokrata frakciói, a szerb parlament szocialista képviselői, valamint a német szociáldemokrata párt Dr. Karl Liebknecht, Clara Zetkin és Rosa Luxemburg vezette kisebb-

¹⁶ K. Liebknecht Válogatott Írásai. Bpest, 1965.

¹⁷ Labour Leader, 1915. jan. 28.

¹⁸ Labour Leader, 1915. febr. 11.

sége azok az egyedüli csoportok, amelyek a hadviselő országokban határozottan internacionalista magatartást tanúsítottak. Legforróbb testvéri üdvözetünket küldjük nekik . . .”¹⁹

Ugyancsak a Socialist Reviewban a lap nemzetközi rovatának szerkesztője, Lancelot-Eden is megemlékezett a december 2-iki szavazásról. Hangsúlyozta Liebknecht bátorságát, amennyiben nemcsak a háborúval, a kormánnyal, de a párttöbbséggel is szembe mert szegülni, valamint azt is, hogy nem állott egyedül, hanem még 13-an éreztek együtt vele, s ha nem is mondtak „nem”-et, mégis tartózkodtak a szavazástól. Lancelot-Eden ugyanitt utalt Homo (Grumbach) cikkeire is, amelyekben a francia szocialsoviniszták (Vaillant, Compère-Morel, Bracke, de olykor Cachin) nézeteivel szemben azt taglalta, hogy Németországban is erősödik a háborúellenes pacifista, illetőleg radikális internacionalista áramlat.²⁰

A Socialist Review következő számában ugyancsak Lancelot-Eden a német párt háborúellenes csoportosulásának további erőnyeréséről adhatott már számot, így arról, hogy márciusban Liebknecht és Rühle határozott „nemje” mellett a tartózkodók száma már 30-ra emelkedett.²¹

An angol Független Munkáspárt mellett ugyancsak joggal hivatkozhattak testvéri szolidaritási érzéseikre az orosz emigráns internacionalisták is. A Franciaországban élő orosz szocialisták Párizsban megjelenő napilapjában, a Goloszban valóban megrázó sorokat olvashatunk a Reichstag decemberi szavazásáról. Megállapították, hogy 1914 augusztusában is mély megdöbbenést váltott ki bennük, hogy az események és a tömegek soviniszta hangulata magával sodorta a pártot. Azóta azonban négy hónap eltelt s a háború igazi jellege azóta világosabbá vált. Ebben a keretben a német uralkodó körök imperialista törekvései is leplezetlenebbekké váltak: „és vajon mi orosz szocialisták, akik kitartó könyörtelen harcot folytatunk saját nemzeti barbarizmusunk ellen, nem várhattunk-e joggal el másfajta magatartást. Vajon nem reménykedhetünk-e abban, hogy a királyi megbízottat, akinek kezét a belga nép vére festette pirosra, a Reichstagban a német szociáldemokraták elégedetlen kiáltása fogja fogadni”, — s ezzel szemben milyen morális csapásként hatott az a „rövid száraz hír”, hogy a német párt ismét megszavazta a hiteleket.

A lesújtó hír ellenében az orosz internacionalisták kétszeresen örülhettek a Liebknecht fellépéséről beszámoló híreknek: „A Reichstag egyöntetűen megszavazta a hiteleket . . . csupán egy ember emelte fel szavát, hogy megmentse a forradalmi tradícióit eltemető párt parlamenti frakcióját a szégyentől. Vajon kell-e szólni arról, hogy e temetői csendben elhangzó szó, a méltó apa méltó fiának, Karl Liebknechtnek szájából hangzott el.”²²

Másnap a Golosz visszatért a szavazásra. A cikkíró megemlégette, hogy az augusztusi napokban a lapnál még azt hitték ők is, hogy Liebknechtet meggyilkolták. De most elérkezett Liebknecht órája, s megtörte azt az „ünnepi nemzeti egységhangulatot”, amely a hódító német háború alátámasztását szolgálta — és ezzel egyidejűleg — írja a lap — tiltakozott a belgiumi barbárságok ellen, s „üdvözetét küldte az orosz forradalmároknak, az orosz barbárság ellenségeinek”. Liebknecht szavazata egyúttal bátor válasz azoknak az elvakított és hazug

¹⁹ The Socialist Review, 1915 január—március, 408. l.

²⁰ The Socialist Review, 1915 január—március.

²¹ The Socialist Review, 1915 május.

²² Golosz 1914. dec. 5.

nemzeti szocialistáknak, akik valamennyi nyelven arról kiabálnak, hogy az esztelen háború elleni tiltakozás „szétzilálja a nemzetvédelmet, s az ellenséges támadást segíti”. Liebknecht tette ezt a „hazafias” szóáradatot legyengíti és elősegíti, hogy „visszatérjenek a régi, a vörös zászlóhoz. Azzal, hogy Liebknecht kezébe vette a proletár zászlót, ő lett az egész Internacionálé zászlóvivője.”²³

A Párizsban megjelenő Golosz természetesen azonnal reflektált Hervé Liebknecht-ellenes cikkeire, amelyekben az angol „ultrákhöz” hasonlóan ő is azt hangoztatta, hogy Liebknecht tiszteletreméltó fehér holló, s ugyanakkor azt hangsúlyozta, hogy ő már 1907-ben a stuttgarti kongresszuson²⁴ érzékeltette, hogy nem bízik a német szociáldemokratákban. A Golosz energikusan kifakadt Liebknecht fellépésének ilyen félremagyarázása ellen. „Hervé megfelel az arról, hogy Scheidemann és Südekum ugyanazt a módszert (osztályegyüttműködés) alkalmazza, mint ők Franciaországban.” Ami Franciaországban jó, azt miért tartja ő egyértelműen rossznak Németországban? Ilyen gondolatmenetet vallva „Hervének Németországban nem a forradalmár, a harcra kész Liebknecht az elvtársa, akinek nevére felüvölt az egész hazafias német sajtó, nem az Internacionálé zászlaját felemelő Liebknecht, aki a harcoló katonák feje fölött baráti jobbát nyújtja az orosz Duma letartóztatott képviselőinek. Nem, a francia szociálszocialista elvtársa az a 109 képviselő, aki nem talált szót arra, hogy megbélyegezze saját kormányának politikáját.” Végezetül a Golosz kijelentette, hogy csak akkor ismerik el a francia szocialisták jogát a német szociáldemokraták bírálataira, ha egyúttal saját francia háborús kormányaik ellen is fellépnek.²⁵

1914 decemberében a Golosz még néhányszor visszatért arra a harcra, amely Liebknecht személye körül kibontakozott Németországban, a német pártban, majd ugyancsak ismertette azt a vitát, amely a Berner Tagwacht lapjain folyt egyfelől a svájci szerkesztők, másfelől a német szociálszocialista E. David között Liebknecht, a december 2-iki szavazás és az igazi internacionalista állásfoglalás körül.²⁶

A semleges országok szocialista pártjaiban többnyire rokonszenvező cikkek jelentek meg Liebknecht fellépéséről. Ezek között jelentős volt az Európa-szerte elterjedt és tekintélyes Berner Tagwacht állásfoglalása. A lapot Robert Grimm szerkesztette, s a napilap a háború első percétől kezdve a háború elleni küzdelmet támogatta, így természetesen ezt tette Liebknecht esetében is. Olyannyira, hogy ezúttal helyt adott a német pártvezetőséget rendkívül hevesen ostorozó írásoknak is. Ezekre reagált E. David, amikor a Berner Tagwacht olvasói előtt azt akarta bizonyítani, hogy Liebknecht nem képviselt senkit, ő elszigetelt magányos ember, s eszmeileg mégcsak nem is szocialista, hanem — mint írta, — „anarcho-szocialista” befolyás alá került. E vádakra válaszolva a Berner Tagwacht megjegyzi: ha Davidnak igaza van, s Liebknecht „anarcho-szocialista” politikát hirdet, akkor az Internacionálé és a német párt is anarcho-szocialista volt egészen 1914-ig. Valójában azonban „amit Liebknecht és barátai képviselnek, azok az igazi szocialista programkövetelések, amelyek az osztály-

²³ Golosz, 1914. dec. 6.

²⁴ Hervé akkori fellépéséről bővebben lásd: Internationaler Sozialisten Kongress zu Stuttgart, 1907. Berlin 1907 és VIIe Congrès Socialiste International tenu à Stuttgart. Bruxelles, 1908 — valamint *Jenni János: A háború kérdése a stuttgarti kongresszuson. Párttörténeti Közlemények, 1967, 3. sz.*

²⁵ Golosz, 1914. dec. 8.

²⁶ Golosz, dec. 10, 13.

harc alapjairól indulnak ki, amelyet megtanultunk s amelyet fél évszázada a német szociáldemokrácia legjobb képviselői képviselnek.”²⁷

Mindehhez a Berner Tagwacht hozzáfűzte: az osztályellentétek mindenütt félreérthetetlenül a háború alatt is tovább éleződnek, s ezzel együtt újra erősödik a tömegek békevágya. Ezek a tények azok, amelyek számítanak, nem pedig David ködösítő jelszavai, címkei, melyekkel Liebknechtet anarcho-szocialistának minősíti.

A szerkesztői válasz után néhány nappal a Berner Tagwacht a december 2-iki szavazásról és Liebknecht magatartásáról még egyértelműbb cikket tett közzé Parabellum (Karl Radek) tollából. Radek a svájci lapban így írt: „December 2-án a német Reichstagban egyetlen ember akadt, aki felemelte tiltakozó szavát. Egyetlen a 110-ből, míg a többiek a kormánnyal vállaltak szolidaritást.” Radek megemlítette, hogy Liebknecht több barátja is le akarta őt beszélni az ellenszavazásról, mert — mondták — ezzel csak „elhomályosítaná azt aényt, hogy 17-en helyezkednek szembe a 100 képviselőből a német imperializmussal. Liebknecht mégis teljesítette kötelességét.”²⁸

Radek egyúttal a francia szociálsoviniszta beállítással is szembeszegült, s Guesde-del és társaival ellentétben hangoztatva, hogy Liebknecht fellépése eszmei segítséget adott a francia internacionalistáknak.

A Berner Tagwacht néhány nappal később újra visszatért Liebknecht szereplésére. Ezúttal Troelstra nyilatkozatát idézte a holland Het Volkból: „mikor utoljára felkerestem a német nagyvárosokat, akkor feltűnt nekem, hogy Liebknecht kijelentését a német munkások nagyobb rokonszenvvel fogadták, mintsem azt a német pártvezetőség kijelentései alapján gyanítani lehetett volna”. Troelstra ítéletét annak ellenére kockáztatta meg, hogy úgy látta: a németek még jobban elzárkóznak a véleménynyilvánítástól, mint azt korábban tették.”²⁹

Végül, mintegy záróakkordként a Berner Tagwacht a berlini Vorwärts alapján részletesen ismertette a német pártvezetőség Liebknechtet fegyelemsértésért elmarasztaló határozatát, amihez a lap a következő széljegyzetet fűzte: „A Reichstagfrakció nem azonos a párttal, annak csak egyik szerve, s mégcsak nem is a legfontosabb szerve. A frakció fölött áll a párt egésze, s azt, hogy Liebknecht magatartása összeegyeztethető-e a német szociáldemokrácia érdekeivel, ezt csak a pártkongresszus döntheti el. Ez a nyilatkozat (mármint a német pártvezetőség elítélő állásfoglalása — J. J.) csak kísérlet arra, hogy a kényelmetlen ellenzéket elhallgattassák, s külföldön olyan benyomást keltsenek, hogy az egész német párt egységesen a szociál-imperialisták és a háborús lelkesedők mögött áll. Ha végül is a frakció arra vállalkozott, hogy határozatával Dr. Karl Liebknecht elvtársat a német nyilvánosság és a német katonai-polgári hatóságok előtt denuncialja” — amihez még hozzájárul az is, hogy a frakció így „nyomorúságos valótlanságokat terjeszt” az összecsapás tényleges előzményeit, történetét illetően, akkor olyan beállítást ad az eseményeknek, mintha Lieb-knecht juttatott volna külföldre bizalmas híreket a német párt belső vitáiról. A Berner Tagwacht szerkesztősége megragadta ezt az alkalmat is, hogy hangsúlyozza, hogy „sem direkt, sem indirekt úton” sem biztatást, sem híryanagot nem kapott Liebknechtől.”³⁰

²⁷ Berner Tagwacht, 1915. jan. 13.

²⁸ Berner Tagwacht, 1915. jan. 23.

²⁹ Berner Tagwacht, 1915. febr. 1.

³⁰ Berner Tagwacht, 1915. febr. 4.

Ennek a helyesbítésnek természetesen megvolt a maga nagyon is fontos értelme: a német párt jobbszárnyán ugyanis a nacionalista hisztéria nyomán — amely a párton belül is hatott — Liebknechtet felelőssé tették azért, hogy a külföldi szocialista lapok az ő pártját fogták a párt vezetőségével szemben. Emiatt két címen is támadták: egyfelől a „nemzetellenességért”, másfelől, mert a pártfegyelmet sérti meg, s a párt belügyeit viszi ki az utcára, sőt a külföld elé. Mindezek vádak voltak, amelyek formailag alátámaszthatóak lehettek s a párttagság egy részénél is megértésre találhattak. Mindez azonban megalapozatlan vádaskodás volt, s a Berner Tagwacht szerkesztőségi megjegyzése ezért hasznos volt, s tisztázta Liebknechtet ebben a vonatkozásban is.

Míg a svájci Berner Tagwacht internacionalista alapon tett hitet Liebknecht mellett, a spanyol szocialista párt központi orgánuma, az El Socialista ugyanezt inkább antant-szimpatíái miatt tette meg. A lap Vaillant Humanitébeli cikkét idézte, s azt húzta alá, hogy milyen ádáz harcot folytat a német imperializmussal. Felidézte az apa példáját és összevetette azt a fiúéval, de végeredményben Liebknecht „nem”-jének jelentőségét mégis elszűrkitette, s pontosan annak lényegéről nem ejtett szót, nevezetesen arról, hogy a harcot a háború ellen mindenütt nemzetközileg kell megvívni.³¹

Színesebb, sokkal érdemtelibb és ugyancsak internacionalista kicsengésű volt az a szolidaritást vállaló visszhang, amely az olasz lapok hasábjairól volt kiolvasható.

Feltűnő, hogy a Critica Sociale, a Turati szerkesztette elméleti folyóirat 1914 telén, 1915 első heteiben egyáltalán nem emlékezett meg a decemberi német szavazásról. Annál kimerítőbben s nagyobb odaadással szólt róla az Avanti. A december 3-iki számban még csak távirati rövidséggel emlékeztek meg a parlamenti ülészakról, s egy sorban arról, hogy „Liebknecht kivételével megszavazták” a hiteleket.

Két nappal később azonban részletes beszámolót közölt a lap, amelynek minden sorát átfűtötte az együttérzés: „az egész német sajtó — a Vorwärtsszel együtt — közösen szólal fel az ellen a férfi ellen, aki fellépett a hadihitelek megszavazása ellen, aki bebizonyította, hogy a szocializmus nem halt meg. Most őt kikiáltották a haza ellenségének . . .” Most egész Németországban árulónak kiáltják ki, de ő ennek ellenére szilárd és erős marad. Annak nincs olyan nagy értéke, ha valaki akkor hangoztatja hitét, amikor az nem jár kockázattal. „De amikor valaki akkor is ragaszkodik hitéhez, amikor az egész parlament, az egész sajtó és talán az egész ország” őt ezért az ellenség kiszolgálójának nevezi — akkor ez már más értékrendű jelenség. Éppen ezért „annak, aki mindent feláldozott következetességért, az olasz szocialisták teljes szolidaritását” ígerte meg az Avanti.³²

Miként a Golosz és a Berner Tagwacht, az olasz Avanti is nyomban hangsúlyozta azonban, hogy ezt a szolidaritást csak azok érezhetik, akik valóban távol tartanak maguktól minden nacionalista érzést, akik igazán internacionalista háborúellenes talajon vállalnak közösséget Liebknechttel: „De csak nekünk van jogunk arra, hogy szolidaritást vállaljunk vele, csak nekünk, akik Karl Liebknechthez hasonlóan magasan és erősen tartjuk a semlegesség zászlaját, csak nekünk, akik mint ő szintén megtagadnak mint hadihitelt.” Az Avanti ezt annál is inkább szükségesnek tartotta hangsúlyozni, mert ezekben a hetekben

³¹ El Socialista, 1914. dec. 13, 28, 30, 31.

³² Avanti, 1914. dec. 5.

„bizonyos demokratikus lapok is dicsőimuszokat zengenek Karl Liebknecht-hez”, s ezek a lapok, miközben Liebknechtet azért dicsérik, mert ő a háború ellen tiltakozott, közben saját országukat a háború örvényébe taszítják.

Az Avanti egyúttal figyelmeztetett a hasonló félszívvvel demokraták örök ellentmondására: míg „Karl Liebknecht ezen emberek számára is hős volt, ugyanakkor az olasz szocialistákat, akik szintén szembefordultak a háborúval, azokat aljasoknak és megvetésreméltóknak nevezték. Karl Liebknecht magasra tartotta a civilizáció és a szocializmus zászlaját, amikor egyedül szavazott nemmel a hadihitelek vitájánál, de amikor holnap az olasz szocialisták szavaznak majd nemmel, amikor új milliárdokat akarnak hadiköltségvetésre fordítani, akkor ugyanez a sajtó árulóknak és a haza ellenségeinek fogja őket nevezni. Mert a demokraták mindig ugyanúgy ítélik: a szocializmus szép és jó, de csak akkor, ha azt külföldön gyakorolják.”³³

Az Avanti később, december végén hírt adott a német radikális antimilitaristák — Zetkin és a Gleichheit — üldözéséről, majd arról, hogy német szociáldemokrata pártgyűléseken Liebknecht védelmében hoztak határozatokat.³⁴

1915 januárjának első napjaiban az Avanti visszatért Liebknecht példamutatására. Felidézte, hogy annak idején 1906-ban a német párt kongresszusán ő szorgalmazta az antimilitarista határozatok elfogadását, s most ugyanebben a szellemben járt el Liebknecht, a parlamenti képviselő. A német proletariátusnak is ezt a példát kell követnie, — írja a lap —, amely egyúttal megegyezik a stuttgarti, koppenhágai és bázeli nemzetközi kongresszusok határozataival is. Az Avanti megjegyzi, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban ebben a szellemben lép fel Angliában a Független Munkáspárt, Oroszországban a szociáldemokraták mindkét frakciója, az olasz szocialisták, az amerikai szocialista párt, — mikor a nemzetközi szocialista értekezlet összehívását sürgetik —, s „most Karl Liebknecht a német szociáldemokrata párt egy kisebbségével együtt”.³⁵

Az Avanti 1915. január 5-én részletesebben megemlékezett arról, hogy a német pártgyűléseken Liebknecht mellett hol és milyen határozatokat hoztak, majd megállapította: „és így hamis az a beállítás, hogy Liebknecht teljességgel magában áll. Mellette állnak a württembergi munkások szinte valamennyien.” Január 6-án hasonló hírekről számolt be a lap, majd január 12-én hosszabb cikkben hangsúlyozta a berlini, stuttgarti, hamburgi rokonszenvező nyilatkozatok fontosságát, kiemelve a potsdami, a „császárvárosi” szocialisták döntését. Hosszabban idézték a Labour Leaderben megjelent német internacionalista állásfoglalásokat, hozzátéve, hogy mindez új lendületet ad a nemzetközi háborúellenes küzdelemnek. Ezt az értékelést — reményt — erősítette meg az Avanti 1915. február 5-iki száma is.

A bolgár tesznyákok lapjai ezekben a hetekben ugyancsak megemlékeztek a német internacionalisták példászerű magatartásáról. A Novo Vreme 1915. február 1-i számában Blagoev éleshangú bírálatban visszaütöztette egyfelől Parvus, másfelől Plehanov, vagyis egyfelől a német, másfelől az orosz szociálszovinizta közeledést, s azokat a törekvéseket, hogy Bulgáriát akár az egyik, akár a másik oldalon bevonják a háborúba, — nem mulasztotta el, hogy a német szociálszoviniztákkal szemben Liebknecht példájára hivatkozzék. Blagoev utalt a december 2-iki vitára, s megemlékezett arról is, hogy Mehring, Luxemburg

³³ Avanti, 1914. dec. 5.

³⁴ Avanti, 1914. dec. 23.

³⁵ Avanti, 1915. jan. 2.

és Zetkin oldalán Liebknechtnek a Labour Leader karácsonyi számában közzétett nyilatkozata milyen kedvező hatást keltett, mennyire meggyőzően bizonyította a nemzetközi összefogás szükségességét a háború ellen.³⁶

Megjegyezzük, hogy Liebknecht december 2-iki fellépésének természetesen magyar visszhangja is támadt. Ez nyomon követhető a Népszava, a szakszervezeti lapok hasábjain, s egyenlőre még az archívumokban elfekvő anyagokban, többek között Ágoston Péter naplójából is. E magyarországi visszhangra azonban ehelyütt több okból nem térhetünk ki, mivel a közeljövőben a Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 4/b kötetében amúgy is újabb résztelemek válnak a magyar érdeklődők számára hozzáférhetővé.

A magyar és néhány más ország szocialista sajtójának áttekintése nélkül is reméljük, hogy szemlénkkel sikerült megelevenítenünk e kort, s ezekkel az adalékokkal is meggyőzővé tenni, hogy egyetlen ember bátor szava is alkalmassint mély hatást válthat ki, jelentős erőket szabadíthat fel, s hozhat mozgásba.

Я. ЕМНИЦ

ВЫСТУПЛЕНИЕ КАРЛА ЛИБКНЕХТА В РЕЙХСТАГЕ 2-ГО ДЕКАБРЯ 1914 ГОДА

Резюме

Тот факт, что 2-го декабря 1914 года Карл Либкнехт в Парламенте, при голосовании в связи с военным бюджетом голосовал против него, потряс как немецкое, так и международное рабочее движение, вызывая бурные реакции широкой общественности. В декабрьские дни Либкнехт получал множество писем, открыток и телеграмм, написанных как молодыми, так и старыми мужчинами, женщинами, солдатами и представителями интеллигенции. В письмах они в большей части выражали свое сочувствие, однако — чаще всего анонимные — автора не только осудили Либкнехта, но и под влиянием военного-, националистического настроения, и не в одном случае префашистского взгляда считали бы желательной ссылку или же казнь его. В письмах часто встречались антисемитские выпады. С другой стороны выражающие сочувствие письма говорят о размышлении; автора писем глубоко разочаровались в политике немецкой социалдемократической партии и были рады, что Карл Либкнехт указал выход из данного положения. Часто встречаются и такие формулировки, что «и мы представили себе дело так, однако, не имели смелости прямо так сказать», и «наконец теперь нашелся человек». В числе авторов находим ряд известных, антимилитаристских профсоюзных руководителей, писателей; впоследствии найдутся письма спартаковцев и коммунистических руководителей, в их числе письма от Dissman, Paul Levi, Clara Zetkin, Erich Mühsam. Даже из-за границы были получены письма, в большей части из Голландии, несколько из Бельгии; пара полученных из Голландии писем передавала чувства руководителей английского рабочего движения. Из числа зарубежных авторов более известными, и играющими в международном рабочем движении более значительную роль являются Camille Huysmans, Van Kol, Helene Aukersmitt, Léon Troclety, Fenner Brockway, Eddo Fimmen и другие. Самую непосредственную и самую действенную связь, конечно, можно было устанавливать через почту. Во всяком случае из выражающих противоположных мнений писем Либкнехт мог убедиться в том, что многие поддерживали и с радостью принимали его взгляды, считая необходимым новое провозглашение старых принципов. В конечном счете такая же картина наблюдалась в международной социалистической печати декабря 1914—января 1915 годов. Хотя некоторые немецкие социалистические органы осудили Либкнехта, и так же ряд английских и французских социалистических руководителей (Blatchford, A. Thompson, G. Hervé) в своих газетах и сей раз воспользовался возможностью, контрпримером Либкнехта подтвердить свое решение, по которому самой большой опасностью является немецкий империализм, на немецкую социалдемократию рассчитывать нельзя, надеяться можно лишь в победе

³⁶ Dimitar Blagoev: Szöcsinyenyija. 17. köt. Szofia, 1962. 13. l.

оружий. Большинство социалистических газет, напр. русская «Наше Слово», французская «Populaire du Centre», английская «Labour Leader», швейцарская «Berner Tagwacht», все воодушевленно встречали храбрость Либкнехта, и то же самое делали — несмотря на свои тяжелые условия — немецкие «Leipziger Volkszeitung» и «Bremer Bürger Zeitung». Венгерская газета «Népszava», если и не так вооруженно, но то же писала о выступлении Либкнехта, и с определенной доброжелательностью передавала весть об осуждении войны, хотя в большей части затушевывала имеющие место между Либкнехтом и партийным руководством разногласия. Факт, что как эти письма, так и непосредственные отклики печати доказывают, что и современники осознали значение выступления Либкнехта.

J. JEMNITZ

INTERVENTION DE KARL LIEBKNECHT DANS LE REICHSTAG, LE 2 DÉCEMBRE 1914

Résumé

Quand Karl Liebknecht n'a pas voté le budget de l'armée dans la discussion du Parlement — le 2 décembre 1914 — ce fait a secoué le mouvement ouvrier allemand et international, de plus, a provoqué de vives réactions dans l'opinion générale.

En décembre Liebknecht a reçu d'innombrables lettres, cartes, télégrammes écrits de la part des jeunes, des vieux, des femmes, des hommes, soldats et intellectuels. Ces missives ont exprimé leur sympathie, mais il y avaient des lettres — pour la plupart anonymes —, dans lesquelles les auteurs non seulement ont blâmé Liebknecht, mais excités par l'humeur guerrier, se laissant entraînés d'une sorte de nationalisme enivré, révélant une mentalité préfasciste, désiraient sa persécution, même son assassinat. Dans ces lettres il y avaient souvent des thèses antisémitiques. D'autre part on peut trouver dans les missives de longues réflexions, leurs auteurs ont été profondément désolés à cause de la politique des chefs du parti social-démocratique allemand et ils se réjouissaient que Liebknecht leur a montré une issue pour changer la situation. On y trouve souvent des phrases comme « nous avions la même pensée mais nous n'avions pas de courage » mais « enfin il se trouve un homme ». Parmi les auteurs des lettres nous trouvons des dirigeants du syndicat antimilitariste, écrivains, spartacistes, ainsi que des chefs du parti communiste. Nous en mentionnons le nom de Dissmann, Paul Levi, Clara Zetkin, Erich Mühsam. Mais il y avaient des lettres venant d'au-delà de la frontière, surtout de la Hollande et quelques unes de la Belgique. Certaines lettres de la Hollande servaient d'intermédiaire pour exprimer les sentiments des chefs du mouvement ouvrier anglais. Parmi les auteurs de l'étranger, bien connus, jouant un rôle important dans le mouvement ouvrier international il faut mentionner les nom de Camille Huysmans, Van Kol, Hélène Ankersmitt, Léon Trocletx, Fenner Brocway, Eddo Fimmer et d'autres. Les rapports les plus directs se faisaient, prompt, naturellement par la poste. Liebknecht a pu constater même par les lettres au sens opposé, qu'il y en a qui l'approuvent, l'appuient et trouvent nécessaire de renouveler la proclamation des anciennes idées. En somme, la réaction de la presse socialiste-internationale, — en décembre 1914 et en janvier—février 1915 — en est une preuve. Cependant il y a quelques organes socialistes chauvinistes qui condamnent Liebknecht; de même que certains dirigeants anglais et français (Blatchford, A. Thompson, G. Hervé) qui profitent de l'occasion et tentent à vérifier leur thèse opposée à celle de Liebknecht en disant que le plus grand danger est l'impérialisme allemand, la social-démocratie ne compte plus, et il faut placer la confiance seulement dans les armes. La plupart des journaux socialistes-ouvriers, le russe Nase Slovo, le français Populaire du Centre, l'anglais Labour Leader et le suisse Berner Tagwacht ont applaudi avec enthousiasme le courageux « non » de Liebknecht et même les journaux allemands — malgré leur position difficile — ont salué Liebknecht, comme le Leipziger Volkszeitung et le Bremer Bürger-Zeitung. Le journal hongrois Népszava a aussi donné avis mais avec moins de l'entrain, de l'action courageuse de Liebknecht, il a commenté avec une certaine bienveillance la condamnation de la guerre, mais en même temps il a estompé, camouflé les différends entre la direction du Parti et Liebknecht. En tout cas, comme les lettres et l'écho immédiat dans la presse en font preuve, l'opinion publique se rendait compte de la portée de cette action.